

СПИСАНИЕ „КРЕСЧЕНДО“: ЕДНО КЪСЧЕ ОТ ПЪЗЕЛА НА ЕВРОПЕЙСКАТА АВАНГАРДНА КУЛТУРА

Олга Савеска

Белградски университет (Република Сърбия)

Резюме. Текстът открива елементите на авангардното в списание „Кресчендо“ (1922) чрез представяне на някои от основните аспекти на авангардните списания и литература, които се появяват в Европа в началото на XX век. Целта на изследването не е да се изброяват и интерпретират отделни текстове и репродукции, публикувани в „Кресчендо“, а да се покажат и докажат смисълът и значимостта на това краткотрайно списание както за българската култура, така и за историята на европейския авангард, която и до днешни дни се струва като не изцяло подреден пъзел.

Ключови думи: български авангард; европейски авангард; списание „Кресчендо“; Ямболска група

Когато през 1922 година Кирил Кръстев – тогава гимназист и автор на статии във вестник „Тунджа“, посветени на съвременното изкуство, получава предложение от Николай Черняев да поеме редактирането и издаването на литературно-художественото списание „Лебед“, той веднага приема, защото претендира да извади ямболската група ученици, интелектуалци, писатели и художници от „нейния кръжочнически и вестникарски бит“ и да я „направи издател и сътрудник на най-авангардното списание“ в България (Krastev, 1988: 41). В следващия брой на „Лебед“ т.нар. редакционен комитет обявява, че списанието „започва своята трета година под нова редакция с редица подобрения“ (1922, кн. 1, год. III, стр. 16). Сред тези подобрения е и отхвърлянето на почти всички материали за печат на новия брой, изпратени по-рано от Николай Черняев (Krastev, 1988: 42). Причината за това е, че естетическите търсения на ямболския кръг са различни от дотогавашното съдържание на „Лебед“. Всеки, който е чел книгата „Спомени за културния живот между двете световни войни“ на Кръстев, със сигурност ще се сети за любимия израз на автора: „ямболското щракане на идеите“, означаващ нещо „идентично на кипеж, ферментация, днес, борба на идеи“ (Krastev, 1988: 17). Интернационалните културно-художествени контакти, образованието в чужбина, въз-

можността да се набави най-съвременната литература, стихосбирката „Жестокият пръстен“ и списанието „Везни“ на Гео Милев, Народният университет в Ямбол, където изнасят лекции най-изявените български писатели, художници и учени, „Белият салон“ и „Жълтият салон“ – всичко това позволява непосредно сътрудничество между писателите, художниците, изкуствоведите и обществеността и допринася за разпространяването на авангардни идеи и творчество. По това време ямболският кръг, подобно на югославските зенитисти, „започва да мечтае, от една страна, за промяна на стереотипните ценности, на естетическите критерии, за излизане от локалните граници чрез пробив към европейската културна сцена, а от друга – за сътрудничество с големите творци с международна известност“ (Subotić, 1986).

Тъй като позицията на авангарда в културната сфера е маргинална, списанията стават най-подходящи и ключови разпространители на новите идеи за живота и изкуството, завладели междувоенна Европа. Първият брой на новия „Лебед“, от литературна гледна точка, има някои „елементи и облик по инерция от сантиментално-романтичния стар „Лебед““ (Krastev, 1988: 42), но в него е публикуван и първият авангарден текст на Кирил Кръстев – дадаистичният манифест „Неблагодарност“, който предвестява настъпващата драстична промяна в насоката на списанието. От следващия брой нежният „Лебед“ е прегазен от смелото предизвикателно „Кресчендо“. Новото име е вдъхновено от италианския футуризм, а изписано в естетиката на конструктивизма от интересния, любопитен и талантлив, но и до днес почти неизвестен ямболски художник Мирчо Качулев. Редакторите не променят само наименованието и съдържанието на списанието, а и оформлението му. Новият футуристично-конструктивистки вид на „Кресчендо“ усвоява умален формат, характерен за списание „Везни“ на Гео Милев, който освен че играе основна роля във вдъхновяването, информирането и сформирането на ямболските авангардисти, взема активно участие в списанието като преводач.

„Кресчендо“ изпълнява една от ключовите функции на авангардните списания, като става платформа за прокламиране на авангардните идеи и призив за нова художествена и житейска практика. Съдържанието на „Кресчендо“ показва, че редакторите му се стремят, от една страна, да представят цялата авангардна култура, а от друга – да вземат активно участие в нея. Това маргинално, но значимо списание излиза само в три броя (един двоен), но дори и краткотрайният му век е черта, присъща на повечето авангардни списания, например „Дада“, The Blind Man и др. Въпреки краткия си живот „Кресчендо“ има ясни цели. То „воюваше за нова обща художественопластична култура и бързаше да постави пръст в много от нейните проблеми, които щеше да развива – имаше информация, разбиране и интелектуални сили за това“ (Krastev, 1988: 52). Представяйки позицията на редакторите на „Кресчендо“, Кръстев добавя и че „то се стремеше да разшири още пергела на съзнанието за новия дух на епохата, но не

с революционно-борческа програмност, а с философско-критична и иронична насоченост, с игрово предизвикателство“ (Krastev, 1988: 52).

Редакторите на „Кресчендо“ отправят такива „предизвикателства“, които се стремят да променят и разширят перцепцията на читателите и да я насочат към новите естетически и житейски ценности, както с подбор от значими интернационални теоретически текстове, така и с публикуване на авторски манифести. Една от трите основни функции на авангардните списания според Хуберт ван ден Берг – един от авторите на „Лексикон на авангарда“, е именно „самопредставяне чрез манифести, програмни текстове и критики, представяне на литературната и художествената продукция на движенията, документиране на активностите им“ (Berg & Fenders, 2013: 73). „Кресчендо“ съдържа всички споменати характеристики. Обаче ямболският кръг не успява да формира авангардно движение и оригинален „изъм“, което може би до голяма степен се дължи на привързаността към италианския футуризм на Ф. Т. Маринети, но сигурно и на еkleктичния вкус на главния редактор на списанието и желанието му да се изяви в различни естетики (например Кръстев първо пише дадаистичен манифест „Неблагодарност“, след което се обръща към футуризма във „Витрините“, за да се спре на хуманистичното светостроене на конструктивизма в „Началото на последното“). Важно е да се отбележи, че това, че Кирил Кръстев не е единствен в своите естетически търсения, е симптоматично за епохата – постоянната промяна на естетическите тенденции и художествената практика е част от флукуиращия характер на авангарда. Ако се имат предвид естетическите стремежи, Кирил Кръстев се намира, условно казано, в компанията на много изявени авангардисти, които осъществяват принос в няколко авангардни „изъма“, експериментирайки с идеите, творчеството и стила си в различните фази на развитието на авангарда. Такива са например Тео ван Дузбург, Казимир Малевич, Любомир Мицич и др. Еkleктичният дух, присъщ на „Кресчендо“, е нещо, което е част от характера и на най-известните авангардни списания. Например в списанията „Дер Щурм“, „Ма“ и „Зенит“ „съществува развитие от експресионизма до конструктивизма“, а в „Де Стайл“ и „Контимпоранул“ „конструктивизмът минава през няколко фази“ и под. (Berg & Fenders, 2013: 72).

В рубриката „Критичен преглед“ на „Кресчендо“ са публикувани преводи на текстове на ключови за европейския авангард личности: Тео ван Дузбург, Александър Таиров, Селин Арнолд, Амеде Озанфан, Льо Корбюзие, Ф. Т. Маринети, Тристан Цара, Никола Бодуен, Иля Еренбург, Франс Еленс и др. Внимателно и целенасочено подбраните текстове позволяват на читателите да се запознаят с широк спектър от нови и актуални идеи за изкуството и живота, а също така утвърждават решителната авангардна насока на „Кресчендо“ и показват склонностите на редакторите му. Кирил Кръстев така обяснява отзвук на тези нови идеи в списанието: „Скромното „Кресчендо“ имаше ясни

позиции (...) – за първенството, „очовечаването“ и издигането на самия Човек и Живот – преди професионалното изкуство, естетизацията и административната култура, акции и „мероприятия“ (Krastev, 1988: 52).

Още една от основните функции на авангардните списания е, че те представят „програмна платформа, която обединява художниците“, тоест функцията им е на осъществяване на „вътрешна комуникация, като същевременно се използват за свързване с други списания и кръгове около тях, при което имат ролята на визитка или циркулярно писмо“ (Berg & Fenders, 2013: 73). Споменахме, че „Кресчендо“ има функция на обединяване на художниците и че освен ямболски автори и преводни текстове на знаменити европейски авангардисти в списанието участват Гео Милев – като преводач и консултант, Чавдар Мутафов – като автор, и др. Също така, благодарение на ползването на „Кресчендо“ като визитка, ямболските авангардисти успяват да се свържат с Ф. Т. Маринети и да изпратят „Кресчендо“ на родоначалника на италианския футуризм. Всеизвестно е, че Маринети е бил готов да „жокетира“ с всекия, който проявява интерес към футуризма, но това в никакъв случай не намалява значението на факта, че той изпраща в Ямбол „десетина футуристични манифеста по всички отрасли на изкуството (...), книгите „Свободното футуристично слово“ и „Пентаграмна поезия“, каталог за футуристична изложба в Лондон (Krastev, 1988: 45) и писмо, в което хвали списание „Кресчендо“ и благодари за публикувания превод на „Български аероплан“ и „Геометрично великолепие“, „очарован, че в тяхно лице има истински Футуристи, защитници на това движение“ (Krastev, 1988: 48).

Третата функция на авангардните списания е, че те „частично са се използвали за комуникация с неавангардния външен свят, обръщайки се към обществеността само за еднократна реклама или с цел да я провокират“ (Berg & Fenders, 2013: 73). Може да се каже, че „Кресчендо“ изпълнява и тази роля, въпреки че излизат само две книжки, ако не броим последния брой на списание „Лебед“. В последния брой на „Лебед“ се рекламират статии и приложения, планирани за печата на следващия брой, а в „Кресчендо“ брой 3 – 4 съществува реклама за стихосбирката „Истерични вечери“ на Теодор Драганов, издание на „Кресчендо“. По-важно е обаче, че в известен смисъл всеки брой е „реклама“, тоест декларация на новото и дръзко отношение на ямболската група към културата и художествената традиция, която според тях чрез постоянно подражаване на онова, което се смята за „хубаво“ и „правилно“, се е превърнала в безсмислено клише. Активизмът на „Кресчендо“, който произлиза от масовото некритическо възпроизвеждане на традиционни форми и идеи, е насочен към читателя хуманистично и дидактично – целта му е да го разбуди, да го убеди и същевременно да го обучи.

Като става дума за провокиращия аспект на списание „Кресчендо“, можем да определим няколко пласта на провокация. За да стане ясна значимостта на съдържанието на „Кресчендо“, на първо място, е достатъчно да се изброят ня-

кои заглавия на внимателно подобранияте текстове за функцията на съвременното изкуство, написани от изявени международни художници и интелектуалци (например „Състоянието на съвременното изкуство“ – Тео ван Десбург, „Съвременната архитектура“ – Лео Корбюзие, „Свойства на новата лирика“ – Иля Еренбург, „Литературата и кинематографа“ – Франц Еленс и т.н.). Тези статии представят същността, интернационализма и синкретичността на европейските авангардни идеи за изкуството и живота, които симултанно съществуват в един малък български град. Публикуването им е значимо, нужно и свидетелства за това, че ямболците съзнателно и усърдно се грижат да разпространят и покажат авангардната култура на сънародниците си. Тонът, формите и идеите за изкуството и живота, присъстващи в тези статии, са дръзки и модерни, съответно те провокират съзнанието и въображението на читателя. Авангардните текстове и репродукции, публикувани в „Кресчендо“, възпламват абстракцията и гръмогласността на теорията в конкретна художествена практика – например „Вакханална песен“ на Рихард Демел, „Цветето Анна“ на Курт Швитерс или „Бал господен“ и „Есен“ на Мирчо Качулев и „Ф.Т. Маринети“ на Николай Кулбин.

На последно място, но не и по значимост, отправят се (често груби) провокации за състоянието на културата и изкуството на „домашен“ план. В „Критичен преглед“ в книжка 2 например дадаистът Васил Петков остро критикува състоянието на театралното изкуство в България: „Народен театър: артисти, режисура, творчество: пълен фалит. Стаматовци и Яковлевци подеха с победно тържество погребалния марш на театралното изкуство у нас“. Манифестните текстове в „Кресчендо“ изобилстват с гръмка риторика и естетични провокации, за което свидетелстват следните цитати от манифестите на Кирил Кръстев, публикувани в него:

(Душата) „отричаща всичко онова, което страхливият ум е наричал досега сериозно, изящно, постоянно, велико – в основата на което винаги е лежало несъвършенството...“ (Неблагодарност) (публикуван в Лебед, 1922, кн. 1, год. III)

„Добре когато едни обуца се возят на автомобил – стъклата усърдно събират колекции от парчета кал“ (Витрините) (публикуван в Crescendo, 1922 кн. 2, год. I)

„Добре оградата знае тъй мъдро да мълчи – когато трябва да бъде Изкуство, – а Душата ти трябва да бъде натискана с коляното на теориите, за да не говори за себе си.“ (Витрините) (публикуван в Crescendo, 1922 кн. 2, год. I)

„Синтезът на изкуството е неговото унищожение.“ (Началото на последното) (публикуван в Crescendo, 1922, кн. 3 – 4, год. I)

Този тон на естетична провокация, чиято цел е разрушаването на институционализма на традиционното изкуство и пробуждането на публиката чрез дързост и отричане на очакванията ѝ, е присъщ на авангардните ма-

нифести и литература от италианските и руските футуристи до френските сюрреалисти.

Ако по незнайни причини на „Кресчендо“ му е нужна апология, нека разгледаме отдалечената във времето позиция на редактора му Кирил Кръстев. В „Спомените“ си той убедено пише, че списанието „не изигра своята роля, но то съществуваше и я прокламира!“ (Krastev, 1988: 52). Вярно е, че на моменти авангардната теория изпреварва художествената практика, което най-добре се забелязва в публикуваните стихотворения на ямболските поети. От днешна гледна точка, благодарение на сведенията на редактора на това авангардно списание, знаем, че идеята зад „Кресчендо“ не е била то да стане „чисто литературно и естетизиращо явление“, а е планирано „да се развива в по-широк идейно-философски и жизнено-екологичен синтез“ (Krastev, 1988: 53). Оказва се, че това са твърде големи очакванията за едно малко и краткотрайно авангардно списание. Но дори и тези почти детински и искрени амбиции са вездесъщи, в синхрон с авангардния дух на епохата. Подобно на югославския „Зенит“, „Кресчендо“ не е много влиятелно списание по време на съществуването си, но днес, от отдалечена във времето перспектива, благодарение на разширяването на познанията за авангарда, ролята му би трябвало да се тълкува като на „предан информатор (...) в областта на литературата и изобразителните изкуства, киното и театъра във всички авангардистки европейски среди през двадесетте години на XX век“ (Subotić, 1986). С провокативния си маниер, авангардно съдържание и съвременен вид „Кресчендо“ е едно от интересните прогресивни европейски авангардни списания. То е ценно, защото, от една страна, допринася за прокламирането на авангардните идеи за изкуството и живота в България, а от друга – показва едно индивидуално и автентично отношение към авангарда.

ЛИТЕРАТУРА

(1922 кн. 2 год. I). *Crescendo*.

(1922 кн. 3 – 4 год. I). *Crescendo*.

(1922, кн. 1, год. III). *Лебед. Литературно-художествено списание*.

Berg, H. v. & Fenders, V. (2013). *Leksikon avangarde*. Beograd: Službeni glasnik.

Кръстев, К. (1988). *Спомени за културния живот между двете световни войни*. София: Български писател.

Суботич, И. (1986/3). Сътрудничеството на списание „Зенит“ с българските художници. *Изкуство*, 7-14.

REFERENCES

Crescendo. (1922/ 2 / I).

Crescendo. (1922 / 3 – 4 / I).

Lebed. Literaturno-hudozestveno spisanie. (1922 / 1 / III).

Berg, H. v., & Fenders, V. (2013). *Leksikon avangarde*. Beograd: Službeni glasnik.

Krastev, K. (1988). *Spomeni za kulturnija zivot mezu dvete svetovni vojni*. Sofia: Balgarski pisatel.

Subotić, I. (1986/3). Satrudnichestvoto na spisanie “Zenit” s balgarskite hudoznici. *Izkustvo*, 7 – 14.

“CRESCENDO” MAGAZINE: A TINY PIECE IN THE PUZZLE OF EUROPEAN AVANT-GARDE CULTURE

Abstract. This article uncovers the elements of the avant-garde that are present in “Crescendo” magazine (1922) by synthesizing some of the most common aspects of avant-garde magazines and literature that emerge in Europe in the beginning of the 20th century. The aim of the research is not to list and interpret particular texts or reproductions published in “Crescendo”, but to showcase and prove the importance and the essence of this short-lived magazine for Bulgarian culture, as well as for the history of the European avant-garde – a puzzle that still appears to be incomplete.

Keywords: Bulgarian avant-garde; European avant-garde; “Crescendo” magazine; the Yambol group

✉ **Ms. Olga Saveska, Assist. Prof.**

<https://publons.com/researcher/3509407/olga-saveska/>

Faculty of Philology

University of Belgrade

Belgrade, Serbia

E-mail: olga_saveska@hotmail.com